

Çağdaş Liberalizmde Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick

Hamit Emrah Beriş*

1970'lerde dünya ekonomik sisteminin yaşadığı kriz, kapitalizm ve sosyalizmin her ikisini birden etkilemiş ve bu ideolojilerin temel öncüllerini yeniden mercek altına yatan fikir adamlarının eserleri gündeme oturmuştur. Bu süreçte 20. yüzyılda yaşanan ilk büyük kriz olan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından çıkılması için dünyanın pek çok yerinde benimsenen Keynesyen Refah Devleti üzerindeki açık uzlaşma yerini J. M. Keynes'in modelini sorgulayan ve bu anlayışın çağın ekonomik sorunlarının çözümünde etkisiz kaldığını savunarak terk edilmesini amaçlayan yeni yaklaşımlara bırakmıştır (King, 1987:7). Bilindiği gibi Keynes, talep yönlü bir iktisat anlayışı benimseyerek Adam Smith'in ünlü "görünmez el" kavramına karşı çıkmış ve piyasaların kendiliğinden dengeye gelmesinin mümkün olmadığını savunmuştur. Keynes, bu nedenle ekonomi için büyük tehlike olarak gördüğü enflasyon ve işsizliğin önlenmesi için devletin talebi yönlendirmesi gerektiğini iddia etmiştir. Böylece devletin ekonomiye aktif müdahalesinin önü açılmış olmaktadır. Devlet, teşvik

mekanizmaları ya da doğrudan yatırımlarla ekonomide talebi canlandırmaya çalışır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan 70'lere kadar olan süreçteki hızlı büyüme ve kalkınmaya rağmen birdenbire ortaya çıkan kriz, Keynesyen modelin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir (Durgun,1991:71-72). Devletin ekonomi üzerindeki yerini ve etkisini sorgulayan, "görünmez el" yaklaşımını güncelleyerek devletin piyasalara müdahale etmekten vazgeçmesini savunan bu yaklaşımın temelinde Avusturyalı ünlü iktisatçı ve fikir adamı Friedrich A. von Hayek'in tezleri bulunur. Hayek, henüz Keynes kendi modelini geliştirirken ona karşı çıkmış ve bu tezini ekonomideki devlet etkinliğinin bireysel özgürlüklere zarar vereceği ile gerekçelendirmiştir. Hayek, Keynes'in modelini ortaya attığı 1930'larda başladığı eleştirilerini 1940'lı yılların ortalarında, yani refah devletinin en gözde olduğu dönemde sürdürerek dağıtımcı adalete karşı çıkmış ve sosyal adaleti sağlama çabasına girişen bir devletin zorunlu olarak bireyin haklarını ihlâl edeceğini, bireysel özgürlüklerin zarar görmemesi için devletin ekonomik alandan tamamen çekilmesini ve piyasanın kendi işleyişine terk edil-

* Ankara Üniversitesinde Siyaset Bilimi Doktora Öğrencisi.

mesini savunmuştur (Yayla: 1993-b; Harris, 1998: 54). 70'li yıllar ile refah devleti modelini etkileyen krizin aşılmasına yönelik kuramsal ve pratik çabalar esnasında Hayek'in kuramı yeniden keşfedilmiş ve gündeme taşınmıştır. Aynı süreç Milton Friedman, James M. Buchanan, Ayn Rand, Robert Nozick ve John Rawls gibi düşünürlerin birey-devlet ilişkisini sorgulamalarına ve birey-devlet karşısında daha geniş ve özerk bir faaliyet alanı tanınmasını savunmalarına da sahne olmuştur. Bu düşünürlerin meydana getirdiği düşünce sistemi esasında bir anlamda klâsik liberalizmin temel öncüllerine geri dönüşü ifade eder (Barry:1997). Ancak Thomas Hill Green ile beraber başlayan liberal gelenek, belki o dönemin özgün koşullarında meydana gelen bazı olumsuz etkileri bertaraf etmek için, toplumsal kaygılarla ekonomi üzerindeki devlet müdahaleciliğine izin vermiştir. Bu nedenle özellikle 1970'li yıllarda güç kazanan bu anlayış "yeni sağ ve neo-liberalizm" gibi nitelemelerle de anılır. ¹

1970'lerin başlarında cereyan eden bir diğer gelişme ise siyaset felsefesinin iki temel eserle tanışmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra liberal demokrasinin Batılı ülkelerde alternatifsiz model olarak kalmasından sonra üzerine söylenecek bir şey kalmadığı sanılan siyaset felsefesi, iki Harvard profesörü, John Rawls ve Robert Nozick'in, eserlerinin ardarda yayımlanmasıyla âdeta yeniden canlanmış ve birey karşısında devletin kapsam ve sınırları hararetle tartışmaların konusunu teşkil etmiştir. Bu çalışmada iki düşünürün temel eserlerinden hareket ederek tezlerini or-

taya koymaya ve son bölümde de bunları karşılaştırmaya gayret edeceğim.

I. John Rawls

Harvard Üniversitesi profesörlerinden John Rawls'un, 1971 yılında yayımladığı *A Theory of Justice (Bir Adalet Kuramı)* isimli eser² akademik çevrelerde derin tartışmalara konu olmuş ve özellikle siyaset felsefesinin yeniden dirilişinin müjdecisi olarak nitelendirilmiştir. Hatta çağdaş liberalizm çalışmalarının Rawls'un bu kitabıyla başladığı da savunulur (Festenstein, 1998: 17).

Rawls'un temel amacı liberal düşüncenin Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi öncülerinin geliştirdiği faydacılık kuramına alternatif oluşturacak yeni bir adalet kavram-sallaştırması ortaya koymaktır (Lyons,1999:1). Bilindiği gibi Bentham ile başlayan ve John Stuart Mill'in *Utilitarianism (Faydacılık)* isimli eserinin yayımlanmasıyla beraber liberal düşünce içerisinde ön plâna çıkan faydacı yaklaşım, klâsik liberalizmin öncülerinin ortaya attıkları doğal haklar ve sözleşme gibi kavramları yadsıyarak, siyasal örgütlenmeyi, zorunluluk (obligation) olgusu yerine yalnızca bireylerin rasyonel tercihleri ile fayda elde etmeyi düşünmelerine dayanarak açıklar. Buna göre devletin temelinde insan ihtiyaçları yer almaktadır ve devletin varlık nedeni de bu ihtiyaçların giderilmesidir. Aynı yaklaşıma göre, bireylerin tek tek kişisel faydalarını gerçekleştirmeleri ekonomik kaynakların kıt olması nedeniyle imkânsız olduğundan, çoğunluğun faydasının gerçekleştirilmesine yönelik bir anlayış benimsenmelidir. Böylece siyasal iktidarın "ortak iyi"yi (common good) gerçekleştirme adına, ekonomi ve piyasa alanının da dahil olduğu toplumsal ilişkilerin

¹ Yeni sağ, neo-liberalizm, yeni muhafazakârlık gibi kavramların eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. Chantal Mouffé (1985) "Demokrasi ve Yeni Sağ", çev. Y.S.Öner, *Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası*, der. R.Zarakolu İstanbul: Alan Yay. s. 65-83; yeni sağın liberal perspektiften değerlendirmesi için bkz. Norman Barry (t.siz) *Yeni Sağ* çev. C.Aykan Ankara: Tisamat Matbaası.

² Bizim yararlanacağımız baskısı: John Rawls (1986), *A Theory of Justice*, 8. Baskı, Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press.

tüm safhalarına müdahale edebilmesinin önü açılmış olmaktadır (Köker, 1992:39). *Bir Adalet Kuramı*'nın yayımlanmasına kadar faydacılık Anglo-Amerikan felsefe ve iktisat dünyasında baskın durumdadır; ancak, Rawls'un kitabının yayımlanmasıyla beraber çağdaş toplumun ihtiyaçlarına uygun düşecek yeni bir felsefi yaklaşım ortaya konmuş olmaktadır.

Rawls, klâsik liberallerin faydacı yaklaşımına karşı çıkmış ve toplumsal kurumları açıklamak için bir adalet kuramı ortaya çıkarmaya çalışmıştır; bunu yaparken de, aşağıda göstereceğimiz gibi, liberal düşüncenin David Hume ile beraber terk ettiği sözleşme kuramına geri dönecektir.

Bir adalet kuramı geliştirme amacıyla yola çıkan Rawls öncelikle adalet kavramına ilişkin kendi yaklaşımını sergiler. Rawls'a göre "Tıpkı doğruluğun düşünce sistemlerinin ilk erdemi olması gibi, adalet de toplumsal kurumların ilk erdemidir. Ancak bir kuram ne kadar hoş ve iktisadî (economical) olursa olsun eğer gerçekleri yansıtmıyorsa ya reddedilmeli ya da gözden geçirilmelidir. Bunun gibi kanunlar ve kurumlar da âdil değilse, ne kadar etkin ve düzenli olurlarsa olsunlar, ortadan kaldırılmalı ya da reforma tâbi tutulmalıdırlar. Her insan adaletten kaynaklanan bir dokunulmazlığa sahiptir ve tüm toplumun refahı bile bu dokunulmazlığın üzerinde değildir. Bu nedenle adalet, bazılarının daha büyük bir oranı paylaşması uğrunda diğer bazılarının özgürlüğünü kaybetmesinin haklı görülmesini kabul etmez..." (Rawls,1986:3). Bu sözleriyle Rawls, öncelikle klasik faydacılığın toplumsal faydayı basat alan yaklaşımına karşı çıkmakta ve birey özgürlüğünü temel değer kabul ederek toplumsal çıkarların üzerine yerleştirmektedir. Yine Rawls'a göre âdil bir toplumda herkesin eşit olarak yararlandığı özgürlükler süreklidir; siyasî müzakere ve pazarlık konusu yapılamazlar (Rawls, 1986:4).

Rawls, daha sonra ise toplumda adalet ilkelerinin rolünü açıklama yoluna gider. Bu ilkeler, karşılıklı ilişkilerde bazı davranış kurallarını bağlayıcı olarak gören ve bu kurallara uygun hareket eden bireylerin oluşturduğu bir toplulukta, katılanların iyiliği için tasarlanmışlardır ve bu anlamda bir işbirliği sistemi öngörmektedirler (Rawls, 1986:4). Ancak, doğaldır ki, bir toplum, işbirliğinin getirdiği bir çıkarlar birliği kadar çıkarlar çatışmasını da barındırmaktadır. Zira insanlar, toplum içerisinde yaşamının kendileri açısından, kendi başlarına yaşamaktan çok daha avantajlı bir durum oluşturduğunun farkındadırlar; toplumsal yaşam onlara kendi başlarına yaşamaları durumunda karşılaştıkları koşullardan çok daha yüksek standartlar sağlar. Ancak insanlar toplum hayatının getirdiği işbirliği sonucunda elde ettikleri değerlerin paylaşımı konusunda uzlaşmazlığa düşeceklerdir. Çünkü her biri toplumsal değerlerden daha büyük pay alma peşinde koşacaktır (Rawls,1986:4). O halde toplumu oluşturan tüm bireyler, işbirliği sonucu elde ettikleri değerlerin paylaşılmasını belirleyecek temel ilkeler üzerinde uzlaşmalıdırlar. İşte toplumsal bölüşümü belirleyecek bu ilkeler; "...[S]osyal adalet ilkeleridir: Toplumun temel kurumlarındaki hakların ve görevlerin tayin edilmesinin bir yolunu sağlarlar ve toplumsal işbirliğinin çıkar ve ödevlerinin uygun bir dağıtımını yaparlar." (Rawls, 1986:4).

Böylece Rawls, Hayek ve Nozick gibi çağdaşı diğer bazı liberal düşünürlerin aksine, adaletin dağıtımcı yönüne vurgu yapmaktadır. Adaleti toplumsal işbirliğini güvence altına alan bir mekanizma olarak gören Rawls'a göre toplumsal süreçlerin adaletli olarak işleyebilmesi, bunların başlangıçta âdil bir tarzda kurulabilmesi ile mümkün olabilecektir (Aktaş, 2001:244). Bu tür bir kurucu sürecin tek yolu ise insanların içinde yaşanılan koşulların ve tarihselliğin subjektif

etkilerinden bağımsız olduğu, toplumsal avantaj ya da dezavantajların hiç kimseyi etkilemediği, herkesin eşit ve özgür bireyler şeklinde temayüz ettiği bir tür doğa durumudur.

a. İlk Durum ve Adalet İlkelerinin Belirlenmesi

Belirtildiği gibi J. Rawls, herkesin eşit koşullarda ve özgür durumda bulunmasından dolayı adaletli toplumsal ilkeler üzerinde uzlaşma sağlayabilecekleri bir "İlk Durum"dan (Original Position) söz etmektedir. Buna göre İlk Durum, sözleşme teorisindeki doğa durumuna karşılık gelmektedir. Ancak Rawls, klâsik doğa durumu teorisyenlerinin aksine bu ilk durumun tarihselliğinin bulunmadığının, aksine bunun kendi iddiasını açıklamakta kullanacağı varsayımsal bir süreç olduğunun altını çizmektedir (Rawls, 1986:11).

Adalet ilkelerinin belirlendiği bu ilk durumda, tamamı özgür bireyler olan bir grup insan -taraf (parties)- daha sonra kamusal hayatlarını sürdürürken bağlanmak zorunda kalacakları bir dizi adalet ilkesini belirlemek üzere bir araya gelirler. Bu varsayımsal durumda topluluğu oluşturan bireylerin tamamı akılcıdır; ekonomi, sosyoloji vb. alanlarda temel bilgiye sahiptirler ve kendi beklentilerini gerçekleştirmek üzere belirli bir yaşam plânları bulunmaktadır (Gorowitz, 1994: 272). Bunların yanında bu bireylerin tamamı yalnızca kendi amaçlarını gerçekleştirme yönünde bir iradeye sahiptir; taraflar diğer bireylerin amaç ve çıkarları ile ilgilenmezler. Bu nedenle ilk durumda bir çıkarlar çatışması olduğu da söylenemez. Zira herkes yalnızca kendisi ile ilgilidir ve diğerleriyle rekabet ilişkisi içerisinde değildir. İlk durumda bulunan bireylerin tamamı ayrı ayrı kendi amaçlarına ulaşmak için hareket edecek; diğerlerinin bu çıkarlara ulaşma noktasında destekleyici veya engelleyici etmenler olduğunu düşünmeyecekler; kendileri de grubu oluşturan başka

insanların amaçlarına ulaşmalarını engellemeyecek ya da onları desteklemeyeceklerdir.

İlk Durumda bulunan bireylerin ortak özelliği tamamının bir "cehalet örtüsü" (veil of ignorance) arkasında bulunmasıdır. Bunların tümü kendi amaçları olduğunu bilmelelerine ve hatta ekonomik ve sosyal konularda bilgi sahibi olmalarına karşın amaçlarına ulaşmak için izlemeleri gereken yöntem konusunda bilgisizdirler. Ayrıca kim oldukları, toplum içerisindeki konumları, sınıfları, toplumsal statüleri, yetenekleri, güçleri vb. konusunda da bilgileri yoktur. Hatta bunlar kendi "iyi" anlayışlarını dahi bilmemektedirler. Kısacası kendilerini başkalarından ayıran faktörlerin neler olduğu konusunda hiçbir fikre sahip değillerdir (Rawls, 1986:12).³

Bu şekilde bireylerin gerek kendi amaçları gerekse de başkalarının amaçları konusunda tam bir tarafsız konum almaları sağlanacak; çıkarlarını başkalarının aleyhine olacak şekilde savunmaları önlenmiş olacaktır. Kendi amaçlarını nasıl gerçekleştirebileceği konusunda hiçbir fikri olmayan her bir birey, adalet ilkeleri belirlendikten sonra toplumda en az ayrıcalığa sahip insan kendisi olacakmış gibi hareket edecek ve en kötü durumda bulunan kimselerin durumlarının iyileştirilmesi için gerekli olan ilkeleri benimseyecektir. Yani insanlar hem kıskanç ya da egoist olmaksızın başkalarının çıkarlarından bağımsız bir şekilde kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışacaklardır hem de yaşanan belirsizlik durumu nedeniyle belirli bir ihtiyatlılık içerisinde davranarak en kötü koşullarda bulunan insanların durumunun mümkün

³ İlk durumda adalet ilkelerini belirleyen insanların içinde buldukları koşullar, sahip oldukları haklar ve nitelikleri ile ilgili ilginç bir formülasyon için bkz. Michael Gorr (1991), "Rawls on Natural Inequality", *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press, 19-36, 25-26

olan en üst düzeye çıkarılmasına çaba harca-
yacaklardır (Yayla, 1993-a: 72).

İlk Durumda bulunan insanların oluştur-
duğu grup, yukarıda anlatılan yöntemi izle-
yerek Rawls'un "hakkaniyet olarak adalet"
(justice as fairness) dediği bir adalet kavram-
sallaştırmasını ortaya çıkarmışlardır (Rawls,
1986:12). Böylece oluşan adalet kavramsal-
laştırması, temelde iki niteliğe sahiptir:

1) Her insanın diğer insanların da sahip
olduğu en geniş özgürlüklere sahip olmada
eşit hakkı vardır.

2) Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler;

a) Herkesin yararını sağlayacak akılcı bek-
lentilerine,

b) Mevkiler ve görevler (positions and of-
fices) katılmanın herkese açık olmasına, uy-
gun düşecek şekilde düzenlemelidir (Rawls,
1986:60).

Kısacası Rawls, toplumsal ve ekonomik
eşitsizlikleri kabul etmekte; ancak bu eşitsiz-
liklerin sıraladığı ilkeleri ihlâl etmemesi ge-
rektiğini söylemektedir.

Rawls, bu ilkelerin toplumun temel yapı-
sına uygulanacağını ve toplum içinde birey-
lerin hakları ile görevlerinin bu ilkeler aracılı-
ğıyla sağlanacağını iddia etmiştir (Rawls,
1986:61). Ancak Rawls, belirttiği bu ilkeler
içerisinde de bir öncelik sıralaması yapmıştır
(Barry, 1989:173). Buna göre birinci ilke
her zaman mutlak şekilde ikinci ilkeye ön-
celdir; benzer şekilde ikinci ilkenin içerisinde
de mutlak olarak (b), (a)'dan önce gelir
(Barry, 1973:9). Başlangıçtaki eşitlik duru-
mundan, eşitsizlik daha az avantajlı durumda
bulunanların yararına olacak ise vazgeçilebi-
bilir; ancak özgürlük düşüncesinden asla ayrı-
lmaz (Yayla, 1993-a:72). Bu, ilk durumda
bulunan bireylerin yaptıkları bir tercihle ilin-
tilidir. İlk durumda bulunan herkes özgür-
lüklerin en üst düzeye çıkarılmasını isteye-

cektir. Zira "cehalet örtüsü" nedeniyle kendi
konumlarını bilemeyen bireylerin her biri
gelecekte oluşacak toplumsal düzende her-
hangi bir nedenle özgürlüğü kısıtlanacak
olan grup üyeleri arasında yer alabilecektir.
Bu nedenle tüm bireyler herkesin eşit olma-
sını ve mümkün olan en yüksek düzeyde öz-
gürlüğe sahip bulunmasını savunacaktır. An-
cak burada karşılaşılan sorun birisinin sahip
bulduğu özgürlüklerin diğerlerinin özgür-
lüklerini kısıtlama tehlikesidir. Bu tür bir
tehlikeyi engellemek için herkesin eşit hakkı
olduğu ilkesi benimsenmiştir. Hiçbirinin
hakkı diğerlerinin haklarından daha fazla ol-
madığı için bireylerin birbirlerinin özgürlük-
lerine zarar verme ihtimalleri de olmayacaktır.

Rawls, özgürlükle ilgili bu birinci ilkeyi
açıkladıktan sonra bölüşümü konu alan ikin-
ci ilkeye geçer. Bölüşüm dünyasal kaynakla-
rın kıt olması ile ilgili bir sorundur. Eğer
kaynaklar kıt olmasa idi bölüşüm sorunu da
yaşanmayacak ve herkes istediği her şeyden
dilediği kadar elde edebilecekti. Ancak bu
imkânsız olduğu için âdil bir bölüşüm sistemi
ile dünyasal değerlerin paylaşımı ile ilgili bu
sorunun üstünden gelinmesi gerekmektedir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Rawls, ge-
lir ve servet dağılımının herkesin çıkarı ile
beklentilerine uygun olması ve otorite ile yö-
netim mevkilerinin ya da kamusal görevlerin
herkese açık olması gerektiğini söylemekte-
dir. Rawls'a göre gelir ve servet dağılımının
eşit olmasına ihtiyaç yoktur; ama, kamusal
görevler herkese açık olmalıdır ve bu ilke-
den taviz verilmesi düşünülemez.

Yine Rawls'un saydığı ilkeleri bir hiyerar-
şik sıralamaya tâbi tuttuğunu ve birinci ilke-
nin ikinciye önceliğini söylediğini belirt-
miştik. Rawls, eşit özgürlüğe dayalı kurum-
lardan vazgeçmenin daha büyük toplumsal
ve ekonomik kazanımlarla haklı gösterileme-
yeceğini iddia etmektedir (Rawls, 1986:60-
65). Bu yaklaşıma göre eşitlikten ödün veri-

lemez. Ancak gelir ve servet dağılımının doğrudan eşitliğe dayanması gibi bir zorunluluk da bulunmamaktadır. Burada karşılaşılan sorun, adalet ilkelerini belirleyen grubun, neden toplumsal geliri ve serveti eşit olarak paylaşmak istemeyip bazılarının daha fazla avantaj elde etmesine imkân tanıyacak bir bölüşümü kabul edecekleri sorunsalı etrafında düğümlenmektedir. Temel hak ve özgürlükler bağlamında eşit olmayı kabul eden, hatta bu konuda oldukça istekli ve duyarlı davranan bireylerin gelir ve serveti bölüşmede bariz bir eşitsizliğe rıza göstermesinin nedeni Rawls'a göre bu eşitsiz dağılıma rağmen bir şekilde kârlı çıkacaklarına inanmalarıdır. Örneğin bir köy doktoruna uçak vermek, onu içerisinde yaşadığı toplumda bulunan insanlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirmektir. Ancak aynı koşulları paylaşan diğer insanlar kısa bir sürede doktora tanınan bu ayrıcalığın son tahlilde kendilerine de belirli bir avantaj sağlayacağını düşünerek bu durumu onaylayabileceklerdir (Gorowitz,1994:275). Zaten kamusal görevler ve yönetim kademeleri herkese açık olduğu için "ilk durum"da bulunan bireyler sonuçta kendileri de bu ayrıcalıklardan yararlanma olanağı bulabileceklerinden çeşitli ayrıcalıkları onaylayacaklardır. Rawls, doğrudan toplumsal eşitsizliklerin meşru kılınmasını sağlayan bu ilkeyi "farklılık (difference) ilkesi" olarak tanımlamaktadır (Gorr, 1991: 19).

Öte yandan temel hak ve özgürlüklerle ilgili birinci ilkenin farklılık ilkesini öncelmesi nedeniyle hiç bir zaman daha büyük bir toplumsal fayda elde etmek için özgürlükler feda edilmeyecektir. Toplumsal ilişkilerin temelinde bireyin özgürlüğü fikri yerleştirildiğinden hiçbir alternatifin kendisini özgürlük ile ikame etmesine izin verilmeyecektir ki bir bütün olarak toplumun çıkarı da buna dahildir. Aynı şekilde hiç kimse daha büyük ekonomik kazanç elde etmek üzere özgürlüğünden vazgeçmeyecektir. Rawls için anahtar

kavram "özgürlük"tür. Özgürlük ilkesi, tam anlamıyla uygulamaya geçirilmediği takdirde diğer adalet ilkesinin gündeme gelmesi de söz konusu olmayacaktır (Barry,1989:173).

b. Âdil Toplum Perspektifi : Yasa ve Özgürlük

Çizmek istediği perspektife yönelik kuramsal alt yapıyı bu şekilde hazırlayan Rawls'a göre temel hak ve özgürlüklerin üstünlüğünün somut görünümü eşit vatandaşlık statülerinin sağlanmasıdır. Rawls'un temel hak ve özgürlüklerle ilgili yaklaşımı, tüm yurttaşların siyasal görüşleri, etnik kökenleri, dinleri ve sosyo-ekonomik durumlarının ne olduğuna bakılmaksızın eşit özgürlüklere sahip olmaları yönündedir. Her bireyin başkalarının da sahip olduğu en geniş özgürlüklere sahip olmadıkça diğer insanlarla eşit hakları bulunmamaktadır (Ehman, 1991:322). İlk durumda adalet ilkelerini belirleyen tüm bireyler diğerleriyle eşit haklara sahip yurttaşlar olmayı kabul etmişlerdir (Hoy:2002). Bu bağlamda yurttaş olmak aynı toplumda bulunan diğer bireylerle eşit özgürlüklerden yararlanmak için yeterli olarak görünmektedir ve zaten bilindiği gibi Kantçı liberal eşitlik anlayışı da tarihsel olarak aynı iddiadan hareket etmektedir. Buna göre demokratik devlet kendi alanında bulunan bireylere ve gruplara eşit mesafede kalacak ayrımcı olmadan sosyo-kültürel farklılıkları tolere edecektir (Keyman, 1998-9, 57-58). Kısacası Rawls'un kuramını geliştirirken sıkça yararlandığı Immanuel Kant'ın yurttaşlığa ilişkin yaklaşımını da güncellediği söylenebilir. Ancak Rawls'un temel kaygısı bireysel özgürlüklerin zarar görmemesi ve bireyin özgürlük alanının mümkün olduğunca geniş tutulması olduğundan Rawls'ta özgürlük eşitliği önceler.

Özgürlüğün ilk somut görünümü anayasa yapımı aşamasında ortaya çıkmaktadır. Top-

lumun temel nirengi noktası olan anayasa, diğer tüm yasaları önceleyeceğinden ve diğer yasalar anayasanın çizdiği çerçeve ekseninde bina edileceğinden, anayasada, özgürlüklere mümkün olan en üst düzeyde yer vermelidir. Anayasa yapımı esnasında dikkate alınacak ilke, toplumun üzerine oturacağı ilkeleri belirleyen temel normlar bütünlüğü olan anayasanın, özgürlüğü önceleyen bir anlayış taşımamasının gerekliliğidir. (Hünler, 1997:59). Anayasa, özgürlüklere mümkün olduğunca geniş çapta yer vermeli; bireyin özgürlük alanını kısıtlamamalı, genişletmelidir. Rawls'un ifadesiyle "Özgürlük, sadece özgürlük adına kısıtlanabilir." Bu noktada karşılaşılan özgürlüğün somut alandaki ilk yansıması ise vicdan özgürlüğüdür. İlk durumdaki insanların bir araya geldiklerinde benimseyecekleri ilke, birbirlerinin düşünce, inanç ve dinlerini özgür bir şekilde yaşamalarını kabul etmek olacaktır. Devlet, bu özgürlüklerin yaşanmasını desteklemekle beraber hiçbir din, düşünce veya inanç sistemine taraftar olmayacaktır.

Anayasanın yapılmasından sonra İlk Durumda benimsenen ilkelerin gündelik hayatta somut uygulama düzlemine geçirilmesi anlamına gelen yasaların hazırlanması ile ilgili çalışmalar ise adaletin ikinci ilkesi olan "farklılık ilkesi" ile ilişkili, dolayısıyla sosyo-ekonomik eşitsizliklerin giderilmesiyle bağlantılıdır. Rawls'un mutlak bir eşitlik vaadinde bulunmadığı, hatta ekonomik eşitsizlikleri meşru kılan bir yaklaşım sergilediği vurgulanmıştır. Ancak Rawls'a göre toplumda en az ayrıcalığa sahip olan insanlar korunmalı ve daha kötü durumda bulunanların durumlarını iyileştiren önlemler alınmalıdır (Özkök, 1999: 22).

Rawls'un bu yaklaşımını açıklamak üzere "oyun teorisi"nin maksimin ilkesinden yararlandığı görülmektedir. Bilindiği gibi bu ilke belirsiz şartlar altında bir rakibe karşı oynarken, oyunun muhtemel en kötü sonucunun elden geldiğince iyi olmasını hedefleyen bir

yaklaşımı içerir.⁴ Buna göre başkalarının kendi çıkarları için kendisini feda edebileceğinden korkan bir insan, kuralların oluşturulması sürecine kendisinin de katıldığı bir toplumda en kötü durumda bulunacak insanların durumunun mümkün olduğunca iyi olmasına çalışacaktır (Ryan, 1997:142; Barry, 1973:87). Bu rasyonel hareket etmenin bir gereğidir. Burada transfer mekanizmaları devreye girmektedir. Transfer ile toplum içinde en kötü durumda bulunanların refahının yükseltilmesine çalışılacaktır. Dağıtımın âdil bir nitelik gösterebilmesi için örneğin vergi gibi mekanizmalara başvurulur; âdil bir vergi dağıtımı sağlanarak vergi yükü toplumda insanların gelir düzeylerine göre paylaştırılmalıdır.

Bu şekilde aslında toplumda bazı kesimlerin lehine eşitsizlikler yaratılmış olacaktır. Fakat bu eşitsizliklerin hedefi toplumda en alt gelir seviyesine sahip olan insanların refahını yükseltmek olduğu için Rawls'a göre bu uygulama meşru kabul edilmelidir. Bu noktada liberal düşünürlerce Rawls'a getirilen eleştiri, ilk aşamada özgürlüğün hiçbir koşulda sınırlanamayacağını söylemesine rağmen, daha sonra bu ilkedan bir anlamda taviz vermesi ve toplumda en kötü durumda bulunan insanların içerisinde bulunduğu koşulları iyileştirilmesinin özgürlükten daha önemli olduğunu iddia etmesinin yarattığı tutarsızlıktır (Rowley, 2002:71).

c. Sivil İtaatsizliğe Giden Yol

Rawls'a göre yukarıdaki ilkelere uyularak, yani temelde bireyin özgürlük alanını mümkün olduğunca geniş tutarak hazırlanan yasalar, doğal olarak âdil olacaktır ve toplumda bulunan insanlar da bu yasalara gönüllü

⁴ Çok vulgarize bir anlatım olması pahasına durum Türkçe'de son zamanlarda oldukça sık duyulan "Kazanamasan bile kaybetmeyeceksin !" deyişi ile özetlenebilir.

olarak uyacaklardır. Her toplum “ideal” nitelik gösteremeyeceği için kimi zaman adaletsiz yasalar çıkarılabilecektir. Yurttaşlar belirli sınırlar aşılmadığı takdirde adaletsiz yasalara da itaat göstereceklerdir. Bu sınırların aşılması durumunda ise sivil itaatsizlik durumu ortaya çıkmaktadır. Rawls’a göre sivil itaatsizlik âdil toplumlar için geçerli olan bir kuramdır ve toplumun âdil olmasının koşulu da meşru bir yolla kurulmuş demokratik bir yönetim şeklinin varlığıdır (Rawls, 1986:363).

Rawls’un sivil itaatsizlik kuramı üç temel öncül içermektedir. Kurama göre sivil itaatsizlik öncelikle adaletsiz bir süreç başlatan demokratik idareye karşı girişilen bir harekettir ve diğer muhalefet biçimlerinden farklıdır. Sivil itaatsizlik eylemleri, yasalara uygun mitingler, mahkemelerden emsal karar çıkarma amacına yönelen yasa itaatsizlikleri ve belirli bir örgüt çatısı altında yürütülen direniştir. Rawls’a göre sivil itaatsizlik: “[Y]asaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini amaçlayan, kamuoyu karşısında sergilenen, şiddet unsuru içermeyen, vicdanî, ancak yasa dışı bir politik eylem[dir].” (Rawls, 1986: 364). Bu eylem gizli olarak değil, kamuya açık şekilde yapılır; adaletsiz durum kamuya duyurulur ve destekleri için çağrı yapılır. Eylem, şiddet içermez; barışçı yöntemler kullanılır (Rawls, 1986:366) .

Rawls’a göre idarenin adalet ilkelerinin bariz şekilde ihlâl edilmesini içeren eylemleri sivil itaatsizliğe yol açacaktır. Adaletin eşitlik ve özgürlükle ilgili ilk ilkesinin ihlâl edilip edilmediğinin anlaşılması görece kolaydır. Bu ilkelerin kurumsal düzeydeki bazı somut yansımaları ilgili hakların ihlâl edilip edilmediğini gösterecektir. Örneğin belirli azınlıklardan seçme ve seçilme hakkının, mülkiyet hakkının alınması, dinî gruplara baskı uygulanması ya da bazı hakların kullanımının engellenmesi yönetimin sivil itaatsizliğe yol açacak eylemlerinden bazılarıdır. Oysa farklı

lık ilkesinin ihlâl edildiğinin saptanması çok daha zor bir edimdir. Eşitlik ve özgürlük ilkelerinden sapma olmadıkça sivil itaatsizlik eylemi söz konusu olamaz. Örneğin bir vergi yasasına karşı sivil itaatsizlik gösterilemez; bunun için uzlaşma yolu aranmalıdır.

Sivil itaatsizlik eyleminin amacı çoğunluğun adalet duygusuna hitap ederek işbirliği koşulları konusunda varılan uzlaşmanın ihlâl edildiğini duyurmaktır. Rawls’a göre bu eylemler aracılığıyla aynı toplumun üyeleri kendi hakları ihlâl edilmemiş bile olsa, kendilerini onların yerine koyarak diğer üyelerin uğradığı haksızlığı anlayacaklardır. Bu çağrının hareket noktası, toplumu eşit bireylerin oluşturduğu bir bütün olarak gören demokrasi rejimidir. Demokrasi dışındaki rejimler, özellikle dinsel rejimler, otoriteye mutlak bir itaat isterler; karşı çıkışlara izin vermezler. Bu nedenle bu tür rejimlere karşı sivil itaatsizlik eylemlerine girişilmesi anlam ifade etmez; başka muhalefet yollarına başvurulmalıdır.

Görüldüğü gibi Rawls, adalet problemini liberal demokratik devletin sınırları içinde kalarak çözmeye çalışmakta, bu amaçla da yeniden dağıtımçı politikalara başvurmaktadır. Dolayısıyla Rawls’un kuramında devletin varlık ve eylem alanları genişletilmekte, devletin ekonomik müdahaleciliğine izin verilmekte, hatta bu durum desteklenmektedir .

Özetleyecek olursak Rawls’un kurguladığı adalet kavramsallaştırması klâsik refah devleti yaklaşımını güncelleyen ve savunan bir nitelik göstermektedir. Rawls, rejimlerin meşruiyetlerini yurttaşlarının temel hak ve özgürlükleri ile ekonomik girişimciliğini güvence altına almaları ile sağladıkları iddiasında olan; liberal demokrasiler dışında kalan rejimlerin yukarıda belirtilen alanlarda yurttaşlarına yeterince özgürlük tanımayacağı iddiasıyla âdil olamayacaklarını savunan bir yaklaşım benimsemiştir. Yani Rawls’a göre “toplumda herkesin özgür, mülkiyet hakkına sa-

hip ve öz saygıya lâyık varlıklar olarak kabul edilmeleri adaletin ön koşuludur” (Köker, 1992:109).⁵ Rawls, mülkiyet eksensli bir tanımlama yaparak Batılı anlamda liberal demokrasinin yurttaşlarına adaleti ve özgürlüğü getirecek tek model olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda Rawls’un amacı Amerikan refah devleti modelinin tek meşru yönetim sistemi olduğunu kanıtlamak olduğu söylenebilir ki kurama yöneltilen eleştiriler de genelde kurduğu yapının ABD. sistemine denk düşüğü ve evrensel olamayacağı yönündedir.⁶ Rawls, ilerleyen süreçte, kuramının evrensel değil yerel nitelikli olduğu yönündeki bu eleştirileri nispeten kabul etmiş ve evrensel adalet ilkelerine ulaşamayacağını iddia etmiştir (Lakoff, 1993:145-146). Rawls’un bu görüşleri sosyalist düşünürler olduğu kadar kendisine görece yakın duran bazı liberal düşünürler tarafından da eleştirilmiştir. Sözgelimi Rawls’a en önemli eleştirilerden birisi, aşağıda temel düşüncelerini özetleyeceğimiz liberteryen düşüncenin önemli isimlerinden olan Robert Nozick’ten gelmektedir. Ancak tüm bu eleştirilerden çok daha fazla olarak John Rawls’un övgü aldığı ve çağımızda siyaset felsefesine en önemli katkılardan birini yaptığını da kaydetmek gerekir.

⁵ Rawls’un kuramı sol görüşlü pek çok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Soldan gelen eleştiriler genellikle sınıflar arası mücadelenin son bulmasının ima edilmesine karşı çıkışlar ekseninde odaklanır. Bkz. örneğin Arthur DiQuattro (1999), “Rawls and Left Criticism”, *Opponents and Implications of A Theory of Justice* ed. H. S. Richardson, New York, London: Garland Pub., 247-272 ve aynı eser içerisinde C. B. MacPherson (1999), “Rawls’s Models of Man and Society”, s. 239-245

⁶ Rawls’un kuramını geliştirirken kaygısının meşruiyet olmadığı ancak belirlediği siyasal adalet ilkeleri vasıtasıyla dolaylı bir meşruiyet anlayışına ulaştığı da belirtilmektedir. Aslı Çırakman (2002) “Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe” *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya*, (Der.) E. F. Keyman İstanbul: Everest Yay., s. 105-147.

II. Robert Nozick

Rawls gibi Harvard profesörü olan Robert Nozick de henüz 34 yaşında iken yayımlanan ve kısa sürede liberteryenizmin başyapıtı haline gelen *Anarchy, State and Utopia* (*Anarşi, Devlet ve Ütopya*) isimli kitabında devlet ve toplum karşısında bireyin özgürlüğünü savunmak için sözleşme kuramına başvurmuş, ancak ulaştığı sonuçlar Rawls’tan oldukça farklı olmuştur. Yukarıda aktardığımız gibi Rawls, devletin yeniden dağıtımcı politikalarını sosyal adaletin sağlanması için zorunlu ve meşru görmekteydi. Ancak Nozick, devletin ekonomi başta olmak üzere toplumsal hayatın neredeyse tüm aşamalarından çekilmesini savunarak liberteryen tezlerin savunuculuğunu yapmıştır (Pettit, 1992:16).

Bu bağlamda İngiltere’de Thatcher, ABD’de ise Reagan hükümetlerinin iktidara gelmesiyle reel düzlemde uygulama alanı bulan ve devletin klâsik görev çerçevesini daraltan, toplum karşısında bireyi öne çıkaran görüşlerde Nozick’in büyük ölçüde etkisi olduğu kabul edilmektedir. İşin ilginç yönü ise liberteryen düşüncenin bir anlamda en önemli kuramsal temsilciliğini yapan ve bir nitelemeye göre dünyaya “liberteryen bombasını atıp kaçan” Robert Nozick’in daha sonraki süreçte kendi tezlerine sahip çıkmaması ve artık liberteryen olmadığını belirtmesidir (Nozick, 1989: 286-287’den aktaran Borovallı, 2000:11) Ancak kendisi görüşlerine ilerleyen zaman diliminde sahip çıkmamış olsa bile Nozick’in *Anarşi, Devlet ve Ütopya*’sı çağdaş liberal düşüncenin temel eserlerinden birisi olarak oldukça tartışılmıştır.

a. Anarşi versus Devlet ya da Minimal Devletin Zorunluluğu

Temel eseri *Anarşi, Devlet ve Ütopya*’da, Nozick üç temel tez ileri sürmektedir:

1) Sınırlı (minimal ya da gece bekçisi) devletin meşruluğu,

2) Minimal devletten daha kapsamlı bir devletin meşru olmayacağı,

3) Bireylerin kendi ütopyalarını özgür şekilde yaşayabilmeleri için gerekli ortamı yalnızca minimal devletin sağlayabileceği.

Nozick, üç ana bölümden oluşan eserinin her bir bölümünde teker teker belirttiği tezlerin savunusunu yapmaktadır. Nozick, ilk bölümde anarşizmin devletsiz topluma karşı, devletin varlığının insan özgürlüğünün gerçekleştirilmesi açısından zorunluluğu üzerinde dururken; kitabının ikinci bölümünde minimal ya da gece bekçisi devletten başka bir devletin meşru olmayacağını iddia etmektedir. Eserinin son bölümünde ise bir ütopya çerçevesi çizen Nozick, bireylerin kendi ütopyalarını yalnızca minimal bir devlette yaşayabileceklerini savunur.

b . Minimal Devletin Meşruluğu

Nozick için temel sorun bireylerin (doğal) haklarının olması ve bu haklarını özgür bir ortamda kullanabilmelerinin gerekliliğidir. Bu nedenle bireylerin haklarını kullanmalarını engelleyebilecek aygıtların etkinlik alanlarının sınırları net bir şekilde ve mümkün olduğunca daraltılarak çizilmelidir. Nozick'e göre "...Güç kullanımını, hırsızlık ve sahtekarlığı önleme, sözleşmelere uyulmasını sağlama gibi dar fonksiyonlarla sınırlı olan minimal bir devlet mazur görülür; daha kapsamlı bir devlet mazur görülmez; minimal devlet gerekli olduğu kadar yararlıdır da." (Nozick, 2000:21). Yani Nozick, bireylerin özgür bir şekilde yaşamalarının ancak devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını savunan ve bu nedenle devletin meşruiyetini sorgulayan anarşizme, bireysel hakların korunması ve güvence altına alınması için devletin gerekli olduğunu söyleyerek karşı çı-

kar (Young, 1991:268-269). Ancak Nozick "Devlet, sahip olduğu zorlama vasıtalarını bazı insanların diğerlerine yardım etmesini sağlamak ya da onların kendi iyiliği veya koruması için faaliyetlerini yasaklamak maksadıyla kullanamaz" (Nozick, 2000:21) diyerek meşru gördüğü minimal devletin işlevlerini daraltır. Bu anlamda, aşağıda da göstereceğimiz gibi devlet eksenli dağıtımcı politikalara karşı çıkarak, bir devletin meşru sayılabilmesi için yalnızca yurttaşlarının özgürlüklerini güvenceye almaya yönelik bir siyaset izlemesini gerekli ve zorunlu görür.

Nozick'in cevabını aradığı ilk soru devletin varlığının gerekli olup olmaması ile ilgilidir. Devletin varlığını savunan birinin öncelikle devletin olmadığı durumun, yani anarşinin, neden savunulamayacağı sorusuna cevap vermesi gereklidir. Tek bir anarşi durumunun varlığından söz edilemeyeceğini söyleyen Nozick, iyimser ve objektif bir yaklaşımla, herkesin genel ahlâkî sınırlamalara uyduğu bir anarşi durumunu ele alır. Buna göre devletin meşru görülebilmesi, bu en iyi anarşi durumundan bile üstün olduğunun kanıtlanması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle Nozick, bir karşılaştırma yapabilmek için tıpkı Rawls gibi doğa durumu teoremine geri döner.

Doğa durumunu açıklamak için Nozick öncelikle liberalizmin fikrî öncüsü Locke'un kuramına başvurmuştur. Bilindiği gibi Lockecu tabiat halinde bireyler, tabiat kanununun sınırlarına tâbi kalarak; yani kimsenin hayatına, sağlığına, özgürlüğüne ve sahip olduklarına zarar vermeden özgür bir şekilde yaşama ve davranma özgürlüğüne sahiptirler. İnsanlar, kendi haklarına tecavüz eden ve kendilerini inciten bazı kimselere karşı kendilerini savunabilir ya da onların eylemleri sonucu gördükleri zararların tazmin edilmesini isteyebilirler. Ancak insanlar başkalarının eylemleri sonucunda gördüğü zararları

gerçek miktardan çok daha fazla hesap edecek, böylece diğerlerinden zararlarının ötesinde tazminat isteyebileceklerdir. Yani kendi çıkarlarını kendisi koruyan bireylerin talepleri, sonu gelmeyen misilleme hareketlerine ve tazminat taleplerine neden olacaktır. Bu durum, bireylerin sürekli olarak bir güvensizlik hali içerisinde bulunmaları sonucunu doğuracak, bu şekilde de insanlar bir araya gelerek sivil ve siyasal toplumu, yani devleti, meydana getirecekler ve özgürlüklerini bir toplumsal sözleşme aracılığıyla siyasal yöneticilere emanet edeceklerdir (Cranston, 1997:89).

Nozick, Locke'un kuramını geliştirerek doğa durumunda bulunan bireylerin kendi haklarını korumak ve kendilerini savunmak için başkaları ile işbirliği içerisine gidebileceğini söylemektedir. Belirli gruplar bir araya toplanarak, grup üyelerinin karşılaşacakları muhtemel saldırılara birlikte karşı koymak üzere de hareket edebileceklerdir. Ancak bu tür bir işbirliği kısa sürede sorunlar çıkaracaktır. Örneğin tüm grup üyelerinin katılımını gerektirmeyen müdahalelerde kimin ilgili grup üyesine yardım edeceğinin ya da katılacak olanları kimlerin saptayacağını belirsiz olması, "geçimsiz veya paranoyak" üyelerin kendi haklarının ihlâl edildiği gerekçeyle sürekli diğer üyelere yardım istemesi gibi durumlar grubu oluşturan bireylerin gönüllü bir şekilde ortak hareket etmesini engelleyebilecektir. Benzer şekilde aynı koruyucu birime mensup bireylerin arasında çıkan anlaşmazlıklarda grubun diğer üyelerinin ne şekilde hareket edeceği ve hangi üyenin yanında yer alacağı sorusunun cevabı da belirsizdir.

Öte yandan anlaşmazlık farklı gruplara mensup bireyler arasında olsa dahi, taraf bireylerin mensup oldukları grupların üyeleri kendi üyelerinin gerçekten haklı olup olmadığını bilmek isteyebileceklerdir. Kısacası doğa düzenindeki uyumu bozan insanlara karşı yaptırım gücünü elinde bulunduran toplum

üyeleri, bu durumun pratikte yarattığı zorluklar nedeniyle yaptırım haklarını başka kimselere devretme eğilimine gireceklerdir. Böylece insanların kendi adlarına bu tür sorunları çözmek ile görevlendirdikleri, güvenlik işlevlerini yerine getirmeye soyunan bazı girişimciler ortaya çıkmaya başlar (Nozick, 2000:43). Bu bireylerin güvenliklerini sağlayacak, onların haklarını ihlâl eden diğer insanlar üzerinde gerekirse yaptırım uygulayacak koruyucu birimlerin doğuşuna işaret eder. Ancak hiç kimse "...taahhütler ve tespit, tutuklama, suçun adli olarak saptanması, ceza ve tazminatın alınması gibi fonksiyonların tümünü özel bir koruyucu birime vermez." (Nozick, 2000:44). Durum böyle olunca toplumun sahip olduğu çeşitli haklar değişik eller altında toplanmaya başlanacaktır. Bu şekilde taraflar arasında uzlaşmazlıklarda kimin haklı olduğunu saptamakla görevlendirilecek tarafsız, güvenilir ve dürüst insanlar hakem olarak belirlenecektir. Taraflar tüm bu fonksiyonların ayrı ayrı kişiler tarafından üstlenilmesi için çaba harcayacaklardır. Zira gücün tek bir kişide toplanması aynı kişinin hem güvenlik görevlisi, hem savcı ve hem de hâkim olması sonucunu doğuracak, aynı kişide olağanüstü yetkiler toplanmış olacaktır. Bu nedenle bireyler tüm bu yetkilerin farklı ellerde toplanmasına özen göstereceklerdir.

Koruma hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla oluşan bu piyasada birden çok koruyucu birim temayüz edebilecektir. Her birim kendisine korunmak amacıyla başvuran ve bunun karşılığında aidat ödemeyi kabul eden üyelerinin güvenliklerini sağlama yükümlülüğünü üzerine alacaktır. Piyasada birden çok koruyucu birimin görünmesi ise kısa zamanda sorunlar doğuracaktır. Meselâ değişik koruyucu birimler arasında aşağıda sayılan nedenler dolayısıyla anlaşmazlık belirebilir.

1) İki koruyucu birim çatışabilir ve bu çatışma sonunda kaybeden birimin müşteri-

leri çatışmada kendilerini yeterince koruyamadığını gördükleri kendi birimlerini bırakarak diğer birimin koruyuculuğu altına girerler.

2) Her iki koruyucu birim güçlerini farklı bölgeler üzerinde yoğunlaştırırlar. Koruyucu birimin bulunduğu yerdeki insanlar o birime katılırlar; diğer coğrafi bölgedeki insanlar ise kendi bölgelerindeki birime dahil olurlar.

Bu iki durumda her bölgede farklı koruyucu birimler örgütlenmiş olur.

3) İki birim sürekli olarak çarpışmasına rağmen herhangi birisinin üstünlüğü söz konusu olmaz. Bu nedenle iki koruyucu birim bir araya gelerek aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere üçüncü bir birimin hakemliğine başvurmayı kabul ederler; bu şekilde temyiz mahkemeleri ve herkesin üzerinde uzlaştığı kurallar bütünü ortaya çıkar (Nozick, 2000:46-47).

Böylece Nozick'in minimal devletinin nüveleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Koruma ve güvenlik hizmetlerini "müşteri" sıfatıyla koruyucu güvenlik birimlerine havale eden insanlar, anarşi durumunun yerine minimal devletin nüvesini oluşturmuşlar; bir anlamda diğer piyasalardan farklı olarak yeni bir piyasa meydana getirmişlerdir. Ancak Nozick'e göre koruyucu birimler tam olarak devlet niteliğini haiz değillerdir ve bunun iki nedeni vardır.

1) Koruyucu birimler bazı insanlara kendi haklarını uygulama imkânı sağlarlar,

2) Ayrıca kapsama alanındaki herkesi korumazlar; koruma fonksiyonundan yalnızca bu amaçla birime başvuran bireyler yararlanır. Oysa Max Weber'den bu yana, devletin, kapsadığı coğrafi bölge içerisinde güç kullanma tekelini elinde tuttuğu kabul edilir, ki Nozick de aynı düşüncededir (Hill, 2002). Bu yaklaşımda vatandaşların kendi haklarını kendilerinin elde etmesi (ihkak-ı hak) kamu otoritesi tarafından yasaklanmıştır. Devletin

bu noktadaki asıl yetkisi ise kimin ne zaman ve hangi koşullarda güç kullanacağını belirleme iktidarını elinde tutmaktır (Nozick, 2000:55-56). Bunun yanında devlet, kendi koyduğu kısıtlamalara uymadan güç kullanan kişi ve kuruluşları da cezalandırma yetkisini haizdir. Devletin aksine koruyucu birimler, kapsama alanları içerisindeki tüm bireyleri koruyamazlar. Kısacası koruyucu birimler, devletin güç kullanma konusundaki tekelleşme talebi nedeniyle devletin fonksiyonlarını yerine getiremezler. Sonuçta koruyucu birimler kendi müşterilerine hizmet etme taahhüdünde bulunmuşlardır ve dolayısıyla belirli bir bedel ödemeyi kabul ederek kendi hizmetlerinden yararlananlar dışındaki insanları koruma yükümlülükleri bulunmamaktadır. Devlet, kendi sınırları içerisinde kimin, hangi koşullar altında güç kullanabileceğine yalnız kendinin karar verebilme ve sahip olduğu bu tekeli ihlâl eden bireyleri cezalandırma hakkını elinde tutmaktadır.

Öte yandan devlet, cezalandırma yetkisi yanında affetme hakkını da haiz olabilir. Ancak koruyucu birimin ahlâkî açıdan bu tür bir hakkı bulunmamaktadır. Zira af mekanizmasının kullanılması, koruyucu birimin sunduğu hizmetlerden yararlanan insanlara karşı yükümlülüklerini yerine getirmemesi anlamına gelecektir. Devlet başkalarının haklarını ihlâl eden kimsenin bunu yaptığını da kanıtlamak zorundadır. Nozick'e göre koruyucu birimin bu tür bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Koruyucu birim kendi hizmetinden yararlananların talepleri doğrultusunda, müşterisinin haklarını ihlâl ettiğini savladığı bireylere karşı güç kullanabilecektir.

Koruyucu birimin devlet olarak değerlendirilmemesinin ikinci temel nedeni ise koruyucu birim tarafından korunması kabul edilen bireylerin bunun karşılığında ücret ödemeleridir. Bir başka anlatımla koruyucu birim yalnızca kendisine ücret ödemeyi kabul

eden bireyleri koruyacaktır. Yani koruma hizmeti piyasa koşullarında sunulan bir tür ekonomik mal haline getirilmiştir. “Genel Devlet” ise coğrafi sınırları içinde yaşayan ve hatta bu sınırlardan yolculukları sırasında geçen insanları bile koruma yükümlülüğünü üzerine almıştır. Böylece bazı insanların korunması için diğer bazılarının daha büyük miktarda ödemeye zorlanacakları dağıtımçı devlet modeli olan klâsik liberalizmin gece bekçisi devleti ile karşılaşmıştır (Nozick, 2000:56-58). Nozick, bu şekilde minimal devletin doğuşunun kaçınılmaz olduğunu göstermiş (Erdoğan, 2002); bireylerin doğa durumunda kendi kendilerini korumalarının imkânsız olduğunu, bu nedenle güç kullanma tekelini elinde tutan bir üst örgütlenmeye ihtiyaç duyduklarını analitik bir yolla kanıtlamaya çalışmıştır.

Belirli bir yörede örgütlenen koruyucu birimler arasında birisinin baskın bir hal alması ve gücü tekelleştirmesiyle devlet ortaya çıkmış olacaktır. Ultra-minimal devletin ortaya çıkışı Lockecu anlamda bir sözleşme aracılığıyla gerçekleşir. Yarışma halindeki koruyucu birimlerden birisi gitgide “piyasa”da baskın hale gelir ve piyasanın denetimini tam anlamıyla ele geçirip tekelleşir. Bu tekel, diğer koruyucu birimlerin kendi hâkimiyetine giren piyasada etkinlik göstermesini yasaklar (Rowley, 2002:78). Nozick’in ultra-minimal devleti, klâsik liberalizmin gece bekçisi devletinden farklı olacak ve özel bir şirket olarak kalacaktır. Ancak bu özel şirket kendi hâkimiyet alanındaki bireylerin koyduğu temel kurallara uymasını talep edecektir. Esas olarak bireylerin haklarını korumaktan başka işlevi olmayan minimal devlet, sahip olduğu cebir gücünü bireylerin haklarının ihlal edilmesini önlemek için kullanacaktır. Bunun dışında toplumda genel refahı yükseltmek ya da bireylerin aşağıda gösterilecek usûllere göre edinilmiş meşru servetlerini başkalarına

aktarmak gibi işlevler yüklenme gibi hakları bulunmamaktadır. Nozick’e göre devlet temel görevi olan bireysel hakların başkaları tarafından ihlâl edilmesini aşır, toplumda refahı yükseltmek gibi görevler benimserse bireysel hakları ihlâl etmiş olacak; bu nedenle de meşruiyetini yitirecektir.⁶

Ultra-minimal devlet, “[A]cil kendini savunma [meşru müdafaa] dışında tüm güç kullanma üzerinde bir tekel olma özelliğini muhafaza eder. Bu yüzden de, kötü davranışa karşı özel (veya birim aracılığıyla) misillemeyi ve tazminat alımını hariç tutar. Fakat, yaptırım ve koruma hizmetlerini sadece bu hizmetleri alanlara sunar. Bu tekelden bir koruma sözleşmesi olmayanlar yararlanamazlar.” (Nozick, 2000:59). Bu tür korunma hizmetinden yararlanacak ölçüde maddî varlığı olmayan yaşlı ve yoksul kimseler için Nozick, Friedmancı bir makbuz plânı önermektedir.⁷

Görüldüğü gibi Nozick’in ideal devlet kurgusunda sağlık, eğitim, sosyal sigorta, ulaşım gibi kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini savunan Friedmancı monetarist politikaların dahi ötesine geçmek istemektedir (Köker, 1992:107). Nozick, devletin tek meşru işlevinin hakların ihlâllere karşı korun-

⁶ Nozick’in devletin meşru olarak görülebilmesi için en iyi anarşi durumundan bile üstün olduğunun kanıtlanmasının yeteceği yönündeki savına bir karşı çıkış için bkz. Charles Sayward, Wayne Wasserman, “Has Nozick Justified the State?”, *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, (Ed.) J.A. Corlett, New York: St. Martin’s Press, s. 261-267; bunun aksine Nozick’in tıpkı “istenmeden oluşan ve sahiplenilmeyen bir gayrimeşru çocuk gibi” farkında olmadan refah devletini savunduğu yönünde bir iddia için bkz. Michael Davis, “Nozick’s Argument for the Legitimacy of the Welfare State”, *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, (Ed.) J. A. Corlett, New York: St. Martin’s Press, s.276-297

⁷ Bilindiği gibi Friedman makbuz plânını devletin eğitim alanından çekilmesi ve ailelere çocuklarının eğitiminin finanse edilmesi için devlet tarafından çeşitli makbuzlar verilmesini önermek için kullanır (Friedman, 1988:145)

masını sağlamak olduğunu söylemektedir; ona göre diğer hiçbir işlev meşru değildir ve bunlar bizatihi hakların ihlâli anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Nozick için “Minimal devlet, kabul edilebilecek en kapsamlı devlettir. Bundan daha geniş yetkileri olan bir devlet insanların haklarını ihlâl eder.” (Nozick, 2000:203). Bu nedenle minimal devlet dışında kalan devletler meşru kabul edilmeyecektir.

Nozick’in devletin kapsamı ile ilgili temel itirazı yeniden dağıtımcı politikalaradır. Nozick’e göre “Merkezî bir paylaşırma olmaz. Hiçbir kişi ya da grup, birlikte aralarında nasıl bir paylaşırma yapılacağına karar vererek tüm kaynakları kontrol etmeye yetkili değildir. Her şahsın aldığı şey, başkalarından bir şeyin karşılığı olarak ya da bir hediye olarak aldığı şeydir. Özgür bir toplumda farklı insanlar farklı kaynakları kontrol ederler ve gönüllü takaslar ve kişilerin eylemleri sonucunda yeni edinçler ortaya çıkar.” (Nozick, 2000:204). Görüldüğü gibi Nozick, merkezî bir otoritenin servet dağılımı üzerine etki yapmasına ve toplumsal zenginliğin bireylerin gönüllü takasları dışında bir yolla belirlenmesine karşı çıkmakta; tıpkı Locke gibi devlet aygıtının gücünü yalnızca bireylerin haklarının ihlâl edilmemesini savunmaya özgülmesini savunmaktadır (Kolm, 1992:453).

Nozick’in dağıtımla ilgili bu görüşleri, mülkiyet sorununa yaklaşımından kaynaklanır. Mülkiyet sorununu doğrudan özgürlükle bağlantılı gören Nozick (Narveson, 1988:62), Rousseau’ya benzer şekilde “...mülklerin ilk olarak edinilmesi, kimsenin sahibi olmadığı şeylerin özel mülkiyete geçirilmesidir.” Diyerek, sahipsiz bir malın özel mülkiyete geçirilmesini “elde etme ile ilgili adalet ilkesi” olarak niteler. Mülklerin başka bir kimseye transferi ise “transferle ilgili adalet ilkesi”nin karşılığıdır (Narveson, 1988:64). Nozick, bu şekilde hak ediş (entitlement) merkezli bir adalet teorisi geliştirmiştir (Erdoğan, 1999:353).

Bu bağlamda;

“1) Bir mülkü, elde etme ile ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden bir kişi, o mülk üzerinde yetki sahibidir.

2) Bir mülkü o mülk üzerinde yetki sahibi olan başka birinden, transferle ilgili adalet ilkesine uygun olarak elde eden bir kişi o mülk üzerinde yetki sahibidir.

3) 1. ve 2. koşulları yerine getirmediği müddetçe hiç kimse bir mülk üzerinde yetki sahibi olamaz. (Nozick, 2000:205).

Yukarıdaki ilkelere uygun şekilde edinilen her türlü mülkiyet meşru, edinilme koşulları âdildir. Yani herhangi bir malı hileye veya güç kullanımına başvurmadan elde eden bireyin o mal üzerindeki hakları meşrudur. Aynı şekilde transfer aracılığıyla malın el değiştirmesi de mübadele özgür irade ile gerçekleşirse âdil olarak kabul edilecektir. (Erdoğan, 1999:353). Bireylerin kendi özgür iradelerini kullanarak başkalarına servet aktarmaları dışındaki merkezî transferler Nozick’e göre hoşgörülemez. Hatta Nozick’e göre, “... yeniden dağıtım, gerçekten de insanların haklarının ihlâlini gerektiren ciddî bir meseledir.” (Nozick, 2000:225)

Nozick’in yeniden dağıtıma karşı çıkmasının nedeni bireysel hakların korunması amacıyla kaynaklanır. Nozick’in bireysel haklarla ilgili çabası Kant’ın bireyi araç olarak değil, bizatihi amacın kendisi olarak gören yaklaşımını güncelleme yönündedir (Rowley, 2002:76) Buna göre bireyler kendi rızaları olmaksızın başkalarının amaçlarının gerçekleştirilmesi için kurban edilemez ya da kullanılmazlar; dokunulmazdırlar (Nozick, 2000:64).

Bu noktada Nozick’in de tıpkı Rawls gibi faydacı felsefeye karşı çıktığı görülmektedir. Nozick, “...Kendi iyiliği için fedakârlık yapmaya hazır bir sosyal bütünden söz etmek anlamsızdır. Sadece kendi bireysel yaşamları

olan bireyler, farklı bireyler bulunmaktadır” sözleriyle âdeta yeni sağ politikaların reel politik düzlemde en kararlı uygulayıcılarından birisi olacak Thatcher’in “Toplum diye bir şey yoktur; sadece bireyler ve onların aileleri vardır.” sözünü öncelemiştir. Nozick, “Aramızdan bazılarının başkaları için feda edilmesini mazur gösterecek bir sebep olamaz. Farklı yaşamları olan farklı bireyler vardır ve kimseninki başkaları için feda edilemez.” (Nozick, 2000:67) sözleriyle kendi liberter-yen anlayışını sergilemektedir.

Bu bağlamda Nozick, hakların “pozitif” değil, “negatif” olduğu görüşündedir. Hak Nozick’e göre bireylere kendi rızaları olmaksızın yapılamayacak eylemleri belirtir. Bunun dışında bireylerin toplumdan ya da diğer insanlardan ne isteyebileceği haklarla ilgili değildir. Bu nedenle ücretsiz eğitim ve sağlık hizmeti, belirli bir standartlarda yaşamak için ekonomik destek gibi, isteme hakları Nozick için hakların konusunu teşkil etmez. Bireylerin bu tür hakları olmadığından diğer başkalarının da aynı türden yükümlükleri bulunmamaktadır. Yani bireylerin diğerlerine yardım etme yükümlülükleri bulunmamaktadır; her bir bireyin diğer bireylere karşı yükümlülükleri, onlara zarar vermeme ve onların yaşam alanlarına girmemekle sınırlı olmalıdır. (Borovali, 2000: 13).

Nozick’e göre devletin, bazı bireylerin meşru şekilde elde ettikleri mallarından bir kısmının devlet ya da başka bir otorite tarafından diğer bireylere transfer etmesi âdil bir uygulama olmayacaktır. Örneğin Nozick, emek sonucu elde edilen kazançların vergilendirilmesine karşı çıkar ve bunun zorla çalıştırma ile aynı anlama geldiğini iddia eder. Nozick’in bu noktadaki iddiası zorla çalıştırmaya herkesin karşı çıktığı ve doğal olarak bunun doğru bir tavır olduğu; ancak, onunla aynı anlama gelen vergilemeye kimsenin itiraz etmemesinin de tezat şekilde yanlış oldu-

ğudur. Vergileme sistemi, bireyleri kendi yaşam standartlarını sürdürdürebilmeleri için gerekli olandan daha fazla çalışmaya zorlamak ile aynı anlama gelir (Ehman, 1991:327). Öte yandan temel ihtiyaçlarını gidermenin ötesinde harcama yapabilmek için daha fazla çalışmayı göze alan birisine karşı ekstra vergi yükümü getirilmesi, onu, boş zamanlarını çalışarak değil, dinlenerek geçirmeyi tercih eden diğer bireyler karşısında âdil olmayan bir muameleye maruz bırakmaktır.

Nozick, dağıtım konusunda Rawls’u ilkelere oldukça sert eleştiriler getirmiş; hatta kitabının önemli bir bölümünü münhasıran bu konuya ayırmıştır. Nozick’in Rawls’a en önemli itirazı toplumsal işbölümü bulunmayan bir ortamda hiç kimsenin adalet ilkeleri belirlemeye ihtiyaç duymayacağı yönündedir. Nozick’in savına göre toplumsal işbirliğinin olmadığı bir dünyada herkes, diğerlerinin yardımı olmaksızın kendi çabalarıyla elde ettiği kazanımlarını hak etmiştir ve bu nedenle bir adalet kuramına ihtiyaç da yoktur (Nozick, 2000:244). Herkesin “sıfır noktası”nda ve eşit koşullarda bulunduğu bir ortamda diğerlerinden daha fazla çaba harcayarak mülk edinen insanların kendi çabalarıyla oluşmuş servetleri tartışmaya açılmayacağından bunların bir kısmının diğer insanlara aktarılması söz konusu olmayacaktır. Kaldı ki Nozick’e göre tüm toplumsal servet eşit olarak dağıtılsa bile belirli bir süre sonra bireylerin girişecekleri ticarî alışverişler ve pazarlıklar nedeniyle başlangıçta belirlenmiş “kalıp” bozulacak, dolayısıyla eşit servet dengesi ortadan kalkacaktır (Magee, 1985:304).

d. Ütopya

Nozick, minimal devlete gelecek temel itirazın böyle bir devletin insanları yeterince heyecanlandıramayacağı ve onların bu tür bir devlet için fedakârlıkta bulunmalarının veya mücadele etmelerinin beklenemeyeceği yö-

nünde olacağını belirtmektedir. Ancak Nozick, bireylerin minimal devletin çalışanlarının kendilerini bu devletin koyduğu haklara adayacağını iddia eder.

Daha sonra bir ütopya kurma arayışına geçen Nozick, ilk olarak ütopyaların kuramcının empoze ettiği tüm koşulları taşımasından dolayı zorunlu olarak tutarsız olduğunu belirtir. Aynı şekilde herkes için iyi olan, bireylerin kişisel tercih ve beklentilerine uygun düşen koşullar değişeceğinden herkesin kendi ütopyası farklı olacaktır. Bu soruna Nozick'in bulduğu çıkış yolu kişilerin başka alternatif yaşam modelleri aramasını gerektirmeyecek istikrarlı bir dünya oluşturmaktır. Böylece ütopya, herkes için tasavvur edilebilecek en iyi dünya olacaktır (Nozick, 2000:374). Bu dünyada her "rasyonel yaratık" eşit haklara sahip olacaktır.

Ancak elbette ki tüm insanların seçecekleri ortak bir yaşam tarzı bulmak mümkün değildir. Bu nedenle ütopya tek bir çeşit toplum olamayacağı gibi tek bir yaşam tarzı da sürdürülemez. Bu bağlamda Nozick'in ütopyası insanların farklı yaşam tarzlarını sürdürebilecekleri değişik ve aykırı topluluklardan oluşacaktır. Yani ütopyanın kendi alt ütopyaları bulunacaktır. İnsanlar diledikleri grup içerisinde yaşayabilecek, istedikleri zaman burayı terk edip başka bir gruba angaje olabilecektir. Ütopya hiç kimse kendi ütopya vizyonunu başkasına empoze etmeye çalışmayacaktır (Nozick, 2000:389). Böylece Nozick'in kurguladığı modelde, toplumu oluşturan tüm başkalarının haklarına zarar vermeden kendi idalleri olan tarzda bir hayat sürdürebileceklerdir.

Robert Nozick, ileri sürdüğü tezlerle devletin piyasadan tamamen çekilmesi ve tüm çabasını yurttaşlarının güvenliğini sağlamaya özgülmesi, bu şekilde mümkün olduğu kadar küçük bir devlet örgütlenmesine ulaşıl-

ması gibi bir söylem benimseyen liberteryenizmin fikrî öncülüğünü yapmış olmasına rağmen ilginç bir şekilde ilerleyen süreçte kendi görüşlerine sahip çıkmamış, kuramını sürekli olarak güncelleyen Rawls'un aksine kendisine yöneltilen tüm eleştiriler karşısında suskun kalmayı tercih etmiştir. Buna rağmen Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya*'sının liberal-liberteryen düşünce için önemi asla göz ardı edilemez.

Sonuç

Bireylerin özgürlüğünü insanlığın temel değeri olarak gören ve özgürlüklerin zedelenmemesi için devletin toplumsal hayatın veçhelerinden büyük ölçüde çekilmesini, bu amaçla piyasanın kendi işleyişine bırakılmasını, devletin bu alana müdahale etmemesini savunan çağdaş liberal düşüncenin en önerili ismi kuşkusuz Hayek'tir. Hayek, *Dünya Ekonomik Krizinden Çıkılması İçin*, Keynes'in ortaya attığı ekonominin kendi başına dengeye gelmesinin imkânsız olduğu, bu nedenle devletin piyasaya müdahale ederek talebi canlandırıcı önlemler alması gerektiği yönündeki tezlere, bunlar henüz geliştirilirken karşı çıkmış ve savaş sonrasında Keynesyen refah devletinin en gözde olduğu süreçte eleştirilerini sürdürmüştür. Hayek, bireyin özgürlüğünü her şeyin üzerine yerleştiren ve birey özgürlüğünün zedelenmemesi için devletin fonksiyonlarının mümkün olduğunca azaltılmasını savunan için günümüz liberal düşüncesinin temelindeki isimdir.

Hayek, ünlü *Hukuk, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük* üçlemesinin "Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeni" başlığını taşıyan son cildinin Önsöz'ünde Rawls'un *Bir Adalet Kuramı* ve Nozick'in *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserlerinden sitayişle söz eder (Hayek, 1997:xi). Hayek'in övgüsünü alan bu eserler, siyaset bilimi literatüründe gerçekten de önemli bir

yere sahip olmuş ve bu eserlere ilişkin pek çok değerlendirme ve inceleme yayımlanmıştır. Rawls ve Nozick, batılı demokrasilerin bir “meşruiyet krizi” yaşadıklarının iddia edildiği bir dönemde klâsik liberalizmin temel öncüllerini yeniden tartışarak siyaset felsefesine büyük katkıda bulunmuşlardır.

Her iki düşünürün temel tezleri arasındaki bazı farklar şu şekilde özetlenebilir: John Rawls, toplumda en az ayrıcalıklı kesimlerin yararına olmak koşuluyla devletin yeniden dağıtım faaliyetlerinde bulunması gerektiğini savunur. Bu şekilde bireyler arasında bir eşitsizlik yaratılmış olacak, ancak bu eşitsizlik aynı toplumda bulunan insanlar arasında koşulları en kötü olanların durumunu iyileştirmeye yönelik olacağından meşru kabul edilecektir. Bu durum insanların rasyonel hareket eden varlıklar olmaları ile ilgili bir durumdur. İhtiyatlı bir davranış gösterecek ve toplumda kendilerinin en az avantajlı kesime mensup olma ihtimalini göz önünde bulunduracaklardır. Rawls, bu yaklaşımıyla sosyal adaletçi bir tutum benimsemiştir. Ancak Nozick’e göre bireylerin özgür iradesi ile olanlar dışındaki her türlü merkezî dağıtım bireylerin haklarını ihlal edeceği için savunulamaz. Nozick’e göre bazılarının belirli hususlar açısından şanslı doğması, daha sonraki süreçte onların servetlerini diğerleri ile paylaşması için haklı bir gerekçe oluşturmayacaktır. Aksine bireylerin servetleri hile ve hırsızlık gibi gayrimeşru yollar ile elde edilmediği sürece meşrudur. Bir insanın “doğal lotarya” sonucu diğerlerinden daha iyi koşullara sahip olması, onun meşru şekilde edinilmiş servetinden bir kısmının dağıtım mekanizmaları aracılığıyla diğerlerine transfer edilmesini haklı kılmaz. Bu durum Nozick’e göre bireylerin özgürlüğüne vurulan bir darbedir. Sosyal adaletçi bir anlayışa sahip olan Rawls’un aksine Nozick, hakedişçi bir adalet kuramı geliştirmeye çalışmaktadır. Nozick’e göre ada-

let ilkeleri tarihsel koşullardan bağımsız olmaz. Bu nedenle insanların geçmişteki bazı olumlu koşullar dolayısıyla elde ettiği kazanımları korumalarının sağlanması, onların mal varlıklarından başka insanlar lehine transfer yapılmaması âdil bir yaklaşım olacaktır.

Bunun yanında Nozick’in doğrudan meşruiyet sorunsalı üzerine eğildiği ve bireylerin özgür iradeleri ile gerçekleştirdikleri dışında transfer mekanizmalarını devreye sokan devletlerin meşru kabul edilemeyeceğini söylediği görülmektedir. Ancak dağıtımı devreye sokmayıp kendi yurttaşlarını, özgürlüklerini güvenceye almakla sınırlayan minimal devlet, meşru olduğu gibi bu tür bir devletin varlığı zorunludur. Nozick, bireysel hakların korunması adına devletin piyasa alanına girmemesini savunan klâsik liberalizmi güncellemiştir. Oysa Rawls, doğrudan doğruya meşruiyet gibi bir sorunsaldan hareket etmez. Bununla beraber Rawls’un devletin kendisini yasalarla ve hukukla sınırlandırılmasına yaptığı vurgu onu dolaylı bir meşruiyet anlayışına götürmüştür. Ancak Rawls’a göre temel meşruiyet kriteri, devletin kendini mümkün olduğunca sınırlandırarak vatandaşların özgürlüklerini yaşayabilecekleri bir ortamı sağlaması değil, tüm vatandaşlarına siyasal tarafsızlık ilkesi çerçevesinde yaklaşmasıdır. Bu bağlamda Rawls’un refah devleti yaklaşımını güncelleyen bir söylemi olduğu söylenebilir.

Kuramlarındaki tüm bu farklılıklara rağmen gerek Rawls gerekse de Nozick faydacı felsefenin toplumsal faydanın maksimize edilmesini başat kabul edip bireyleri ikinci plâna atan yaklaşımına karşı çıkararak günümüzde en temel değer olarak kabul edilen birey özgürlüğünün otoriteler tarafından tahrip edilmemesini temel mesele olarak ele almış ve insanlığın geldiği bu aşamada, özgürlüklerin tahrip edilmemesi, özgürlük ve demokrasi adına edinilen kazanımlarının elde tutulabilmesi için Batılı anlamda liberal de-

mokrasilerin alternatifi olmadığını göstermeye çalışmışlardır.

Kaynaklar

Sururi Aktaş (2001), *Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Ankara: Liberte Yay.

Brian Barry (1973), *The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines in A Theory of Justice by John Rawls*, London: Oxford University Press

Brian Barry (1989), "John Rawls and the Priority of Liberty", *The Philosophy of Rawls- The Two Principles and Their Justification*, New York, London: Garland Pub.

Norman Barry (t.siz), *Yeni Sağ*, çev. C. Aykan Ankara: Tisamat Matbaası

Norman Barry (1997), *Komünizm Sonrası Dönemde Klâsik Liberalizm*, çev. M. Erdoğan Ankara: LDT Yay.

Murat Borovalı (2000), "Sunuş" *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, Robert Nozick, çev. A. Oktay, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.,2000,9-18

Maurice Cranston (1997), "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet", *Siyasi Düşünce Tarihi* der. D.Thomson çev. A.Y.Aydoğan vb. İstanbul: Şöle Yay., 79-94.

Aslı Çırakman (2002) "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe" *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya* der. E.F.Keyman İstanbul: Everest Yay., 105-147.

Michael Davis (1991) "Nozick's Argument for the Legitimacy of the Welfare State" *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press, 276-297.

Arthur DiQuattro (1999) "Rawls and Left Criticism" *Opponents and Implications of A Theory of Justice* ed. H.S.Richardson New York, London: Garland Pub. 1999, 247-272.

Şenol Durgun (1991) "Sağ'daki Değişmeler ve Sağ'ın Yeniden Yükselişi" *Türkiye Günlüğü*, sayı 17, 70-78

Robert Ehman (1991) "Rawls and Nozick : Justice Without Well-Being" *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press, 313-329

Mustafa Erdoğan (1999) "Özgürlük, Adalet, Refah" *Sosyal ve Siyasal Teori- Seçme Yazılar* der. Atilla Yayla 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yay., 349-363

Mustafa Erdoğan (2002) "Robert Nozick'in Anısına" <http://www.liberal-dt.org.tr/at/merdogan/at-me57.htm>

Matthew Festenstein (1998) "Contemporary Liberalism" *New Political Thought* ed. Adam Lent London: Lawrence & Wishart, 14-32

Milton Friedman (1988) *Kapitalizm ve Özgürlük* çev. D. Erberk,N. Himmetoğlu İstanbul: Altın Kitaplar Yay. Samuel Gorowitz (1994) "John Rawls-Bir Adalet Kuramı" çev. S.Can *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* der. A. De Crespigny, K.R. Minogue 2. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.,

Michael Gorr (1991) "Rawls on Natural Inequality" *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press, 19-36

Mike Harris (1998) "The New Right" *New Political Thought* ed. Adam Lent London: Lawrence & Wishart, 53-71

Friedrich A. Hayek (1997) *Hukuk, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasal Düzeni* çev. M. Erdoğan Ankara: T.İş Bankası Kültür Yay.s R. A. Hill (2002) "Government, Justice and Human Rights" www.bu.edu/wcp/Papers/Poli/PoliHill.htm (17.04.2002)

Terry Hoy (2002) "Rawls' Concept of Justice As Political: A Defense Against Critics" <http://www.bu.edu/wcp/Papers/Poli/PoliHoy.htm> (17.04.2002)

Solmaz Zelyut Hünler (1997) *İki Adalet Arasında: Liberal ve Komüniteryan Düşüncelerin Çatışma Alanı* Ankara: Vadi Yay.E.

Fuat Keyman (1998-9) "Kamusal Alan ve 'Cumhuriyetçi Liberalizm': Türkiye'de Demokrasi Sorunu" *Doğu-Batı* yıl 2, sayı 5,57-72

Desmond S. King (1987) *The New Right- Politics, Markets and Citizenship* Chicago, Illinois: The Dorsey Press

Serge-Christophe Kolm (1992) "Distributive Justice" *A Companion To Contemporary Political Philosophy* Ed. R.E.Goodin,P.Pettit Blackwell, 438-461

Levent Köker (1992) *Demokrasi Üzerine Yazılar* Ankara: İmge Kit. Yay.

Sanford Lakoff (1993) "Özerklik ve Liberal Demokrasi" çev. E.Seber *Sosyal & Siyasal Teori Seçme Yazılar* der. A.YaylaAnkara: Siyasal Kitabevi,142-157

David Lyons (1999)"Rawls versus Utilitarianism" *Opponents and Implication of A Theory of Justice* ed. H.S.Richardson New York, London: Garland Pub., 1-11 [Bu makale ilk olarak *The Journal of Philosophy*'de (Vol. LXIX, No. 18, October 5, 1972, 535-545) yayımlanmıştır.]

C.B. Macpherson (1999) "Rawls's Models of Man and Society" *Opponents and Implications of A Theory of Justice* ed. H.S.Richardson New York, London: Garland Pub.,1999,239-245 [Aynı makale ilk olarak *Philosophy, Sociology and Science*3 (1973),341-347'de yayımlanmıştır.]

Brian Magee (1985) "Felsefe ve Siyaset- Ronald Dworkin ile Söyleşi" çev. Ü. Hassan *Yeni Düşün Adamları* Ankara: Birey ve Toplum Yay.

Chantal Mouffe (1985) "Demokrasi ve Yeni Sağ" çev. Y.S.ÖnerKriz, *Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası* der. R.Zarakolu İstanbul: Alan Yay.,65-83

Jan Narveson (1988) *The Libertarian Idea* Philadelphia: Temple University Press

Robert Nozick (2000) *Anarşi, Devlet ve Ütopya* çev. A. Demirci, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay. Robert Nozick (1989) *Examined Life* New York: Simon & Schuster

Gülriş Özkök (1999) "Sivil ve Siyasî Özgürlükleri Bağdaştırma Çabası: John Rawls" *Liberal Düşünce*, cilt 4, sayı 15, Yaz 1999, 15-27

Philip Pettit (1992) "The Contribution of Analytical Philosophy" *A Companion To Contemporary Political Philosophy* Ed. R.E. Goodin, P.Pettit Blackwell,7-38

John Rawls (1986) *A Theory of Justice* 8. Baskı, Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press

Charles Rowley (2002) *Özgürlük ve Devlet* çev. İ.Dalmış Ankara: Liberte Yay. Alan Ryan (1997) "John Rawls" *Çağdaş Temel Kuramlar* der. Q. Skinner çev. Ahmet Demirhan 2. Baskı, Ankara: Vadi Yay. Charles Sayward, W.

Wasserman (1991) "Has Nozick Justified the State ?" *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press,261-267

Atilla Yayla (1993-a) *Liberal Bakışlar* Ankara: Siyasal Kitabevi Yay. Atilla Yayla (1993-b) *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi* Ankara: Turhan Kitabevi Yay.

Atilla Yayla (1999) *Sosyal ve Siyasal Teori-Seçme Yazılar* 2. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi Yay.,

Fredric C. Young (1991) "Nozick and the Individualist Anarchist" *Equality and Liberty: Analyzing Rawls and Nozick*, ed. J.A. Corlett, New York: St. Martin's Press, 268-275